

ILK O‘RTA ASR SAN’ATI

Olimjonova Zarnigor Shokirjon qizi**Najmiddinova Sarvara Samariddinovna***O‘zbekiston Davlat San’at va Madaniyat Institutining**Farg‘ona Mintaqaviy filialining talabalari*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada, Markaziy Osiyoda 4-9-asrlarda san’at sohalari kurtak yoza boshlagani va barbod davri musiqa san’ati rivojlangani haqida ma’lumotlar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Nog‘ora, rud, rubob, chang, nay, san’at, musiqa, doira.*

Har bir asrda adabiyot, tibbiyot, astronomiya va musiqa kabi sohalar rivojlanib borgan. Sharqda, 4-7-asrlarda madaniyat va san’at turlari shakllandi. O’sha davrning mohir sozandalari cholg‘u asboblari bilan bir qancha kuylar, musiqalar yaratdi va tarixga muhrlangan. Eramizning IV asridan boshlab Markaziy Osiyoda quidorchilik asta-sekin fedal tuzum bilan almashdi. Markaziy Osiyoda yashagan turklar o‘z davlatining so‘nggi gismini - qo qonlik deb atay boshla-dilar. Ana shu vaqdan boshlab turklar bilan mahalliy Sharqiy Eron xalqlarining qo shilib yashash jarayoni boshlanadi. IV-VII asrlargacha bo‘lgan davr madaniyat va san'at turlarining, jumladan, musiqa-ning yugori darajada rivojlangani bilan xarakterlanadi. Butun Sharqqa mashhur bolgan va keyinchalik Sharq adabiyoti mumtoz asarlarida tasvirlangan Markaziy Osiyoning yirik sozanda va xonandasi, onlab kuylar ijodkori Borbad (yoki Faxshobod)ning nomi mashhur boldi. Marv (Turkmanistondagi hozirgi Mari) shah-rida istiqomat gilgan Borbad VII asr boshlarida Eron sosoniylari sulolasidan bolgan Xisrav saroyida xizmat qildi. Tarixchilar bergan ma'lumotlardan ma'lumki, Borbad madhiya va tarixiy qo'shiqlar, harbiy g'alabalar to g'risida go'shiqlar ijod etgan. Ozarbayjon adabiyotining klassigi Nizomiy «Xisrav va Shirin» dostonida Borbadning san'at shinavandalariga favqulodda kuchli ta'siri to'g'risida yozgan. Tasviriy san'atning ko'p sonli obidalari mazkur davrning qurollar va musiqa ishtirokidagi urf-odatlar to'g'risida ma'lumotlar beradi. Qadimgi Panjikentdan topilgan yorqin naqshlar ana shular jumlasidandir. Unda ikki tomonli nog' ora va doira jo'rligida raqsli sahna, so-pol idishda dafn marosimida ayol kishining marosim raqsini ijro etib turgan payti gavdalanitirilgan yorqin tasvir uchraydi. Kumush laganga ov manzarasi, ashula va raqs ishtirokidagi ziyofat naqshlangan. Eramizning IV asridan boshlab Markaziy Osiyoda quidorchilik asta-sekin fedal tuzum bilan almashdi. Markaziy Osiyoda yashagan turklar o'z davlatining so'nggi gismini - qo qonlik deb atay boshla-dilar. Ana shu vaqdan boshlab turklar bilan mahalliy Sharqiy Eron xalqlarining qo shilib yashash jarayoni boshlanadi. IV-VII asrlargacha bo'lgan davr madaniyat va san'at turlarining, jumladan, musiqa-ning yugori darajada rivojlangani bilan xarakterlanadi. Butun Sharqqa mashhur bolgan va keyinchalik Sharq adabiyoti mumtoz asarlarida tasvirlangan Markaziy Osiyoning yirik sozanda va xonandasi, onlab kuylar ijodkori Borbad (yoki Faxshobod)ning nomi mashhur boldi. Marv (Turkmanistondagi hozirgi Mari) shah-rida istiqomat gilgan Borbad VII asr boshlarida Eron

sosoniylari su-lolasidan bolgan Xisrav saroyida xizmat qildi. Tarixchilar bergan ma'lumotlardan ma'lumki, Borbad madhiya va tarixiy qo'shiqlar, harbiy g'alabalar to g'risida go'shiqlar ijod etgan. Ozarbayjon adabiyotining klassigi Nizomiy «Xisrav va Shirin» dostonida Borbadning san'at shinavandalariga favqulodda kuchli ta'siri to g'risida yozgan. Tasviriy san'atning ko'p sonli obidaları mazkur davrning qurollar va musiqa ishtirokidagi urf-odatları to g'risida ma'lumotlar beradi. Qadimgi Panjikentdan topilgan yorqin naqshlar ana shular jumlası-dandır. Unda ikki tomonli nog' ora va doira jo'rligida raqsli sahna, so-pol idishda dafn marosimida ayol kishining marosim raqsini ijro etib turgan payti gavalantirilgan yorqin tasvir uchraydi. Kumush laganga ov manzarasi, ashula va raqs ishtirokidagi ziyofat naqshlangan.¹

Sosoniylar davri musiqa san'ati musiqa madaniyatiga katta o'zgarishlar olib keldi. Ijrochilar ham ijod, ham o'ziga xos murakkab "kasbiy" deb ataluvchi yo'nalishga xos burilish yasadi. Ya'ni, kas-biy musiqa an'anaları ijod jarayoniga kiritildi. Natijada, mohir va bilimli san' atkorlar, o'z kasbining ustaları, mohir sozandalar ajralib chiqdilar. Shu daving mohir musiqachilaridan biz Romtin, Bam-shod, Noqissa, Ozodvor, Sarkash va Borbad kabilarni misol gilishi-miz mugin. Ular orasida bo'lgan ijrochilik ragobati yoki ijodiy musobaqa negizida juda ko'p musiqiy namunalar yaratilgan. Musiqaning qadimiy an'analarida "lahn", "parda", "doston", "roh", "xusravoni kabi nomlar bilan ataladigan musiqiy namunalar shakllari mavjud bo'lgan. Bu asarlar ana shunday sozandalarning ijodlarida shakllan-gan. Hattoki ilk bor mumtoz musiqaning namunaları ham shu davrga kelib shakllana boshlangan. Ushbu darning musiqa san'ati namunaları misolida zabardast sozanda va bastakor Borbadning ijodi keng yoritilgan. Uning ijo-diy namunaları nomlari bizning davrimizgacha saqlanib kelingan. Bu xusuda musiqashunos olim O.Matyoqubov o'zining "Og'zaki an'anadagi professional musiqa asoslariga kirish" kitobida shun-day yozadi: "Markaziy Osiyo va Eron xalqlarining arab istilosidan oldingi kasbiy musiqasida mashhur bo'lganlardan biri Xusravoniylar (shohona, ya'ni eng mukammal musiqa turi) turkumidir. Bu turkum-ga "Ganji arus" ("Kelinchak xazinası"), "Ganji Faridun" ("Faridun xazinası"), "Kini Siyovush" ("Siyovush gasosi") va boshqa yo'llar kirgan. Har bir Xusravoniy ikki qismdan va o'z navbatida kichik bo'limlardan tuzilganligi hamda bu kuylar ovoz va cholg'ularida ijro etilganligi qayd qilinadi. Qadimiy musiqaning yana bir mashhur turlaridan biri lahnlar turkumidir. Bu kuylarning nomlari va tartibi manbalarda turlicha keltiriladi deb, Borbad nomi bilan bog liq 30 ta lahnlarning nomla-rini keltiradilar. Shuni ta'kidlash joizki, Borbad Marviy nafaqat eron musiqasi asoschisi, balki o'zbek-tojik mumtoz musiqasining bobokanloni hamdir. Tarixiy manbalarda musiqiy cholg'ular xususida ham alohida ma'lumotlar keltirilgan. Ud, rud, rubob, tor, barbat, tanbur, chang, nuzxa, mug'na, shohrud, gonun, nay, mizmor, dunay va surnay kabi cholgulari amaliyotda mashhur bo'lganligi borasidagi fikrlar manbalarda zikr etiladi.

¹ Madrimov B. X. O'zbek musiqa tarixi. Toshkent-2018, 22-ett

Umuman olganda, o‘tmishda bobolarimiz tomonidan rivojlangan musiqa san’atimiz bugungi kunga kelib ancha taraqqiy etgan. Shuni aytish lozimki, tarix sababli kelajak shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Madrimov B. X. O‘zbek musiqa tarixi. Toshkent-2018.
2. Иброхимов О. Макам и космос. —Ташкент: Санъат, 2010.
3. Иброхимов О. Фергана-Ташкентские маками. -Ташкент: Медиа Ланд, 2006, 175 с.
4. Ibrohimov O. O'zbek xalq musiqa ijodi. 1-qism (metodik tavsilyalar) -Toshkent: O'ZR XT o'quv metodik markazi, 1994, 62-b.
5. Ibrohimov O. Maqom va makon. -Toshkent: Movarounnahr, 1996, 96-b.
6. История узбекской советской музыки. Вип. 1. -Ташкент: изд. им. Г.Гуляма, 1972, 210 с.